

RAJKO NAHTIGAL

STAROCERKVENOSLOVANSKI IMPERATIV
S FORMANTOM a (e)

RAZPRAVE II
FILOZOFSKO-FILOLOŠKO-HISTORIČNI RAZRED
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI

SPREJETO NA SEJI DNE 4. APRILA 1944.

Starocerkvenoslovanski imperativ s formantom a (ě)

O obliki, navedeni v naslovu, so mnenja od Miklošičevih časov pa do današnjih dni različna. Fr. Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* III, druga izdaja str. 90 (1876), je smatral, da so imperativi, kakor *bijete*, *bijate* in *kol'ète*, *koljate* od glagolov I 7 in V 2 po njegovi razdelitvi po infinitivu starejše oblike nego s formantom *i* *bijite*, *kolite*. (Zadnji glagol spada prav za prav k I 6). Miklošičevemu mnenju se je uprl A. Leskien, *Archiv für slavische Philologie* IV 148 (1880), kjer pojasnjuje oblike kakor *glagoljate* (V 2) kot analogne tvorbe po oblikah kakor *berete*. Isto razlago podaja Leskien še v zadnjih izdajah svojih starocerkvenoslovanskih gramatičnih del, kakor *Handbuch*, šesta izdaja str. 159 (1922), in *Grammatik*, druga-tretja izdaja str. 193—4 (1919). Povzel jo je tudi V. Vondrák v svojih gramatikah, v starocerkvenoslovanski, prva izdaja str. 201 sl. (1900), druga izdaja str. 494 (1912), in v primerjalni, prva izdaja I 67 (1906), II 143 (1908), druga izdaja I 89 (1924), II 120 (1928 v prireditvi O. Grünenthala). Prim. še K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* str. 557, prip. 2 (1904). Neko zelo prisiljeno kombinirano analogno-fonetično teorijo je razvil A. Šahmatov, *Izvěstija petrograjske akademije znanosti* VI 4, str. 290 sl. (1903).

Nasprotno Leskienovi hipotezi razlage s pomočjo analogije in nadaljujoč nekako Miklošičevo mnenje o starosti oblik je skušal V. Oblak, *Archiv für slavische Philologie* X 143 sl. (1887), razložiti omenjene imperative iz indoevropskega konjunktiva. Za to razlago pa se je zavzel A. Meillet, *Mémoires de la société de linguistique* XV 35 sl. (1908—9) in jo ponovil še v drugi izdaji *Le slave commun* str. 330—1 (1934), ki je izšla v sotrudništvu z A. Vaillant-om. St. Kuljbakin, ki je bil v svojih starejših starocerkvenoslovanskih gramatikah, n. pr. v izdaji *Enciklopedije slovanske filologije* str. 94—5 (1915), Leskienovega nazora, se je od tretje izdaje *Drevnecerkovno-slavjanski jazyk* (1917) dalje, n. pr. v zadnji znanstveno zasnovani gramatiki *Le vieux slave* str. 312 (1929) pridružil učenju Oblaka-Meilleta. Da, l. 1937 je posvetil temu vprašanju celo posebno študijo (v *Mélanges linguistiques et*

philologiques offerts à A. Belić. Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava A. Beliću, str. 203 sl.), da podpre svoj poslednji nauk. V uvodnih besedah pravi, da je vprašanje teh oblik še vedno sporno, kakor je razvidno iz najnovejših starocerkvenoslovanskih gramatik.

Medtem ko N. Wijk str. 217 (1931) izraža Leskienovo trditev, je P. Diels str. 231, prip. 1 (1932), neodločen. Navaja razlagi in sodi, da imata obe vrline in napake, da pa nobena od njih ne pojasni dejanskih razlik v rabi oblik.

Filološko gradivo, na podlagi katerega se je moglo, oz. se dandanes more sklepati, je podano pri Fr. Miklošiču o. c. str. 90—1, O. Wiedemannu, Beitrage zur altbulgarischen Conjugation str. 27 sl. (1886), več ali manj v gori navedenih gramatikah in razpravah, zlasti pa v izdajah spomenikov in študijah o njih. Nanaša se na oblike imperativa z *ě* — *а* v pluralu pri korenskih in primarnih, le izjemoma tudi denominativnih (v kolikor pripadajo V 2) glagolih s sedanjiško osnovo *-je-*. Pred tem osnovnim formantom stoji ali I. konzontant (glagoli V 2, I 5—6) ali II. korenski vokal (glagoli I 7). Izvzeti so tedaj vsi sekundarni izvedeni glagoli, kakor III 1, V 1, VI, pa tudi v označenem obsegu je njih število omejeno. V naslednjem podam najprej vse dostopno gradivo v latinski transkripciji in po razdelitvi na obe skupini. Pritegnjeni so seveda, v kolikor je to bilo potrebno za presojo vprašanja, tudi cerkvenoslovanski spomeniki. Omejil sem se pri tem n. pr. pri evangelijih i. pod. na le najstarejše in najvažnejše srednebolgarske, staroruske in starosrbske, kolikor je pač zadoščalo in tudi bilo dosegljivo. Evangelije navajam v sledečem redu: starocerkvenoslovanski glagolski evangelistar Assemanijev (po faksimilirani izdaji J. Vajsa in J. Kurza, Praga 1929), starocerkvenoslovanska glagolska tetraevangelija, Zografski in Marijinski (po izdajah V. Jagiča, Berlin 1879 in Petrograd 1883), starocerkvenoslovanski cirilski evangelistar Savina knjiga (po izdaji V. Ščepkina, Petrograd 1903 in študiji Razsuždenije o jazykě Savvinoj knjigi v Sborniku petrograjske akademije znanosti t. 67, Petrograd 1901) in odlomek takega evangelistarje V. Undoljskega (po izdaji E. Karskega, Petrograd 1904), staroruska evangelistarja Ostromirov iz l. 1056—7 (po izdaji A. Vostokova, Petrograd 1843) in Putenski-Putnanum XIII. do XIV. stol. (po izdaji E. Kalužniackega, Dunaj 1888), srednestol. (po izdaji B. Coneva, Sofija 1906), Trnovski XIII. stol. (po izdaji B. Coneva, Sofija 1914) in tetraevangelije Dobromirov XII. stol. (po študiji V. Jagiča, Sitzungsberichte dunajske akademije znanosti, Band 138, 140, Dunaj 1898), Dobrejšov XIII. stol. (po izdaji B. Coneva, Sofija 1906), Trnovski XIII. stol. (po študiji M. Valjavca, Starine zagrebške akademije znanosti, knjiga XX, XXI, Zagreb 1888, 1889) in Joana Aleksandra XIV.

stol. (po študiji R. Scholvina, Archiv für slavische Philologie VII, 1884), starosrbski evangelistar kneza Miroslava iz konca XII. stoletja (po faksimilirani izdaji L'. Stojanovića, Beograd-Dunaj 1897) ter Nikoljski tetraevangelij ok. 1400 (po izdaji Gj. Daničića, Beograd 1864). O drugem na dotičnih mestih.*

I. Imper. plur. *e-a* pri glagolih na konzontan
s sedajniško osnovo 'je.

a) v starocerkvenoslovanskih spomenikih v primeri s sorodnim gradivom: 1. v evangeliju

jeml'ète. Jo. XIV 11 πιστεύετε μοι... πιστεύετε μοι. Ass. 93b *verujite mbnè... vero jeml'ète mi*, toda 29c za isto mesto v. *imejite... v. jemite* (za *jeml'ite*) in še ib. v. *imète*. Zogr. v. *imète... v. jeml'ète*, Mar. v. *imète... v. jeml'ète*. Sav. 100b v. *jeml'ète... v. imete*, 25a v. *imète... v. jeml'ète*. V ostalih cerkvenoslovanskih evangelijih je, v kolikor so imperativne oblike, z izjemo Ostr. 46b in Putn. 166 *verujite*, sicer le *imète*. Na podobnem mestu Jo. X 37—38 μή πιστεύετε... πιστεύετε ima Ass. tudi le »ne imete very... vero imète«, toda Zogr., Mar. *ne jeml'ète v... v. imète*. V Sav. tega ni. V cerkvenoslovanskih evangelijih je kakor gori, kjer je imperativ, *imète*.

vbneml'ète. Mat. VI 1, VII 15, X 17, Luc. XVII 3, XX 46, XXI 34 προσεύχετε. Ass. 73a, 123a, 151a, 65c, 67c, 71c **vbneml'ète** (67c **vbn-**). Isto obliko imata na vseh šestih mestih Zogr., Mar. Razen tega je še na dveh mestih, Mat. XVI 6, Luc. XII 1, ki ju v evangelistarju ni, v Ass. pa na štirih mestih

* V razpravi navedeni spomeniki in njih kratice: Ass. = Assemanijev evangelistar, Boj. = Bojanski palimpsest evangelistar, Bol. = Bolonjski psalter, Buk. = Bukareški psalter, Deč. = Dečanski evangelij in psalter, Dobr. = Dobromirov evangelij, Dobrejš. = Dobrejšov evangelij, Euch. glej Sin. euch., Genadijeva biblija XV. stol., Glag. Cloz. = Glagolita Clozianus, Greg. Naz. = Besede Gregorija Nazianskega, Grigorovičev parimejnik, Jo.—Al. = evangelij Ioana Aleksandra, Konstantina prezbitera bolgarskega razlage k nedeljskim evangelijem in prevod katehez Cirila Jeruzalemskega, Kristinop. = Kristinopoljski apostol, Mar. = Marijinski evangelij, Miha-novičev homilijarij, Mir. = Miroslavov evangelij, Nik. = Nikoljski evangelij, Ohr. = Ohridski apostol, Ostr. = Ostromirov evangelij, Pog. = Pogodinski psalter, tekst prorokov XV. stol., tekst prorokov XV. stol. A. Vostokova, Putn. = Putenski ali Putnanski evangelij, Sav. = evangelistar Savina knjiga, Sin. euch. = Sinajski evhologij, Sin. ps. = Sinajski psalter, Sinaksar iz l. 1330, Skitski paterik iz l. 1570, Slepč. = Slepčenski apostol, Sof. = Sofijski psalter, Stamat. = Stamatovski evangelij, Stari zakon iz l. 1537, Strum. = Strumički apostol (iz Strumice), Supr. = Supraseljski kodeks legend in homilij, Šišat. = Šišakovački apostol (samostana Šišatovca), Trn. = Trnovski evangelij, Trojanska priča, Und. = odlomek evangelistarja Undoljskega, Vrač. = Vračanski evangelistar, Zbornik Sevastjanova, Zbornik Svjatoslava iz l. 1076, Zlatostruj XII. stol., Zlatoust iz l. 1574, Zogr. = Zografski evangelij, Žitije sv. Kondrata.

pred Luc. XXI 12 (120 b 20. septembra, 122 a 2. oktobra, 122 b 7. oktobra in 129 b 13. decembra). V Sav. je le Luc. XVII 3 *v̄neml'ète*, sicer pa XXI 34 in pred XXI 12 *v̄nemete*, kar je po Miklošiču o. c. str. 91 z izgubo epentetičnega *I* za *v̄nem'ète*, po Ščepkinu, Razušdenije str. 267, 273 pa tudi po analogiji po *imete*; poleg tega stoji Mat. VI 1, Luc. XX 46 *v̄nimajite*. V Ostr. je enako kakor v Ass., le da je citat pri 2. oktobru opuščjen in da se nahaja pri 7. oktobru *v̄nimajite*. Putn. ima na glavnih evangelskih mestih (od šesterih manjka Mat. X 17) še vedno *v̄neml'ète*. Ista oblika je v srednjebolgarskih evangeli-jih, Dobréjš. na mestih pri Luc. (Mat. ni), enako Trn. (Starine XX 186), Io.-Al. na vseh mestih (Archiv VII 211). V Dobr. stoji 77 a 5, 106 a 10, 108 b 16 *v̄neml'ète* poleg 94 b 1 *v̄nemete* kakor v Sav. (Jagić, Evangelium Dobromiri I 70). Prim. še v Bojanskem evangelistarju palimpsestu XII.—XIII. stol. 20 b, 107 b *v̄neml'ète* (Kuljbakin, Izvestija petrograjske akademije znanosti IV 859, 1899). Po analogiji po vokaličnih imperativih izpremenjena je oblika v Vrač. na petih od navedenih šestih mest (Mat. X 17 ni) *v̄neml'èjte*, v Dečanskem evangeliju XIII. stol. pa Mat. VI 1 *v̄neml'ajte* (I. Sreznevskij, Pamjatniki jusovago pis'ma str. 387). To je prešlo tudi v tekst srbskih evangelijev v Mir. in Nik.: Mir. Mat. X 17 in na mestih pri Luc. (razen XX 46) *v̄neml'èjte* poleg Mat. VI 1, XVI 6, Luc. XX 46 *v̄nimajte*, Nik. na petih mestih *v̄neml'ajte* poleg Luc. XII 1 *v̄neml'ite* (Mat. VI 1 in Luc. XVII 3 ni).

v̄zeml'ète. Luc. IX 3 *μηδὲν αἴρετε*. Mar. nič'bože ne *v̄zeml'ète* in enako Trn. ter Jo. Al. l. c. za *v̄z̄bmète* v drugih evangeli-jih.

Od istega glagola imati — *jeml'o* prim. še izvedenko v staroruskem prepisu XI. stol. prevoda 13 besed Gregorija Teologa Nazianskega 139 a *rod̄bjeml'ém̄b* (v izdaji A. Budiloviča str. 104, Petrograd 1875).

glagol'ète. Mat. VI 7 *βατταλογήσητε*, Luc. X 5, 9, XI 2, XVII 10 *λέγετε*. Zogr. Mat. VI 7 liho *glète* (v abreviaturni pisavi), sicer *glite*. Mar. Mat. VI 7. Luc. X 5, XI 2 nejasno *glte*, Luc. X 9, XVII 10 *glite*. V evangelistarju se nahaja le Mat. VI 7 in Luc. XVII 10. V Ass. 73 c, 66 a je na obeh mestih *-i-*, enako Put. in Mir. (tu tudi Luc. X 5). Nasprotno imata Sav., Ostr. obakrat *-è-*, na drugem mestu tudi Vrač. (na prvem je *glte*). V cerkvenoslovanskih tetraevangeli-jih ie splošno z ene strani Dobréjš. (Mat. ni) in Trn. *-è-*, Io.-Al. in Nik. *-i-*. Posebne pozornosti je vredno mesto Luc. XI 2 pred tekstom očenaša. Sicer prim. še v psalterju Sin. i. dr. ps. LXXIV 6 *-i-*, enako Supr. 70. 10, toda 46. 2. *-a-* in Greg. Naz. 286 d (izdaja str. 216) *-è-*.

zakol'ète. Luc. XV 23 *θύσατε*. Zogr. *-è-* in enako Sav., Ostr., Put., Vrač., Dobréjš., Trn. proti *-i-* Ass. 70 c,

Mar., Mir., Nik. in Io.-Al. Prim. tudi Greg. Naz. 350a (izdaja str. 265) *zakol'embъ*.

ištete. Mat. VI 33, VII 7, Luc. XI 9 *ζητείτε*, Ass. 36d, 35a, 69b *ištete*. V glagolskih polnih evangelijih je na prvih dveh mestih tudi *ištete*, razen tega pa je še Zogr. Luc. XII 29 -*ē*-, Luc. XI 9, XII 31 -*a*-, toda Mar. na zadnjih dveh mestih -*i*-, na prvem sedanjiško -*e*-. V Sav., Ostr., Put. je -*ē*- kakor v Ass., le da manjka v Sav. Mat. VI 33, v Put. Mat. VII 7 in da ima Ostr. na drugem mestu 275c Luc. XI 9 -*a*-. V Vrač. je Luc. XI 9 -*ē*- poleg -*e*- na drugih dveh mestih, kar pa je po vsej verjetnosti zamena za -*ē*- (prim. v študiji B. Coneva pri izdaji str. 47). V srednjoblgarskih tetraevangelijih je Dobr. 72b 10, 79b 6 -*ē*- poleg 79b 1 -*i*-, Trn. Luc. XII 29, 31 -*ē*- poleg XI 9 -*a*-, Dobrějš. Luc. -*ē*- (Mat. ni), Deč. VII. 7 -*ē*- (I. Sreznevskij o. c. str. 390), Jo.-Al. -*a*-, toda na dveh mestih od Srba popravljen -*i*- (Archiv VII 211). V srbskih evangelijih je Mir., Nik. vseskozi -*i*-, pač pa je v Stamatovskem tetraevangeliju še -*a*- (I. Sreznevskij, Pamjatniki jusovago pis'ma str. 49). Miklošič o. c. str. 90 je zabeležil obliko *ištate* tudi iz Slépčenskega apostola (G. Iljinskega izdaja mi ni dostopna) ter iz dveh ruskocerkvenoslovanskih rokopisov prvotno bolgarskega izvora, starega zakona iz l. 1537 in t. zv. Skitskega paterika iz l. 1570 (prim. Učenyja zapiski petrograjske akademije znanosti 1856: II 2, str. 22 in 26). Po V. Lamanskem. O nekotoryh slavjanskih rukopisjah v Bělggradě, Zagrebě i Věně (Priloženije k VI tomu Zapisok Imp. Akademiji Nauk. N° 1, str. 25. Petrograd 1864) je *ištate* še v srbsko-cerkvenoslovanskem sinaksarju iz I. 1330 list 103. Posebno zanimivo pa je, da se nahaja oblika *ištete* v Konstantina prezbiterja bolgarskega razlagah k nedeljskim evangelijem (Opisanije slavjanskih rukopisej Moskovskoj Sinodalnoj biblioteki II 2, str. 429. Moskva 1859). Toda o tem glej še doli.

vъzištete se bere v psalterju ps. LXVIII 33 *εκζητήσατε* CIV 4 (bis *ζητήσατε* v Sin. ps., v srednjoblgarskih Bol., Pog., Sof., Deč. pa -*a*- (po Jagićevi izdaji Bolonjskega psalterja in Miklošičevi beležki o. c.).

vъspleštate Ass. 28a pred Luc. XXIV 36—53 v citatu iz psalterja ps. XLVI 2 *προσηύσατε*. V evangelistarjih je najti to še Put. -*ē*-, a Vrač. -*aj*- (prim. gori pod *vъneml'ēte*). V psalterjih je Sin. -*ē*-, Bol. (tu še XCVII 8), Pog., Sof., Deč., pa tudi v srbskem Buk. -*a*-. V istem citatu na isti praznik Vъznesenija Gospodnja je oblika z -*aj*- kakor v Vrač. tudi v Ohridskem apostolu (St. Kuljbakin izdaja str. 20, Sofija 1907). Takisto v istem citatu je v prevodu Greg. Naz. 148a -*ē*- (Budilovičeva izdaja str. 111). Končno prim. še po Miklošičevem slovarju str. 106 -*aj*- v dveh rokopisih srbske recenzije, Miha-

novičevem homilijarju XIII. stol. in ljubljanskem Zlatoustu iz 1. 1574.

(meštemъ žrebije) Jo. XIX 24 *λάχομεν* je le cerkvenoslovansko srednjobolgarsko Trn., v drugih dveh tekstih Dobréjš., Jo.-Al. -a- proti Zogr., Mar. *metemъ*, Nik. *mećimъ*.

(vъmeštete) Luc. V 4 *χαλάσετε* se tako isto kakor sprednje nahaja le v cerkvenoslovanskih srednjobolgarskih in iz njih poteklih rokopisih: Vrač. *vъmeštete* z e za e (glej gori pod *istete*), Put. *umeštete*, Trn. in Jo.-Al. *vъmeštate*. V staro-cerkvenoslovanskih glagolskih tekstih (Sav. ni) beremo Zogr., Mar. *vъmetete*, enako Ostr., v Ass. 50c pa *vъmetite*. V srb. stoji Mir. *vъmeštite*, Nik. *vъmečite*. V srbolg. Dobréjš. je *vъvrzete*. Prim. še Supr. 507. 24—25 *otъmešate se* in 24. 15 *pomeštate*. Zadnje je v citatu Mat. VII 6 *βάλητε* za *početajite* v evangelijih, le Sav. ima *polagajite*.

гъпъštete. Jo. VI 43 *γογγύσετε* je z -è- le v cerkvenoslovanskih tekstih Dobréjš., Ostr., Put., v vseh drugih, kakor glagolskih Ass. 13c, Zogr., Mar. (Sav. ni), ali cerkvenoslovanskih, kakor Vrač., Dobr., Jo.-Al., Mir., Nik., je -i-.

pokažete. Mat. XXII 19, Luc. XVII 14 *επιδείξατε* je v evangelistarijih, -è- Sav. (Mat.), Ostr., Put., -a- Sav. (Luc.), Trn. (Luc.). Sicer je -i- Ass. 46b, 63b in enako Mar., Zogr., Vrač., Jo.-Al., Mir., Nik. ter na prvem mestu Trn., na drugem Dobréjš. (Mat. ni) in Dobr. 95b 2. V polnem evangeliju je še Luc. XX 24 *δείξατε* Zogr., Mar., Dobr. 104b 16 -è-, Trn. -a-, sicer Dobréjš., Jo.-Al., Nik., tudi Mir. -i-. Prim. še Supr. 69. 21—22 -a- poleg 496. 25—26 -i- ter 476.1 *ukažita*. Zadnje je tudi v Mihanovičevem homilijarju (Miklošič o. c. str. 91). Oblike z -i- kažejo tu v homilijah na starejši jezikovni sloj. S prefiksom *na-* imamo tudi v psalterju ps. II 10 *παιδευθήτε* Sin. *nakažete se*, Bol., Pog. -a-, Buk. (srb.) -i-.

svъvežate. Mat. XIII 30 *θήσατε*, Ass. 126b, Mar., Zogr., Ostr., Jo.-Al. -a-, Und. -è-, Dobréjš., Mir., Nik. -i-. V Sav., Vrač. to manjka. V Bolonjskem psalterju je po študiji V. Ščepkina (Izslédovanija po ruskomu jeziku II 4, str. 227, Petrograd 1906) brati v komentarju na treh mestih 5.4, 45.4 in 224.2 *svežamъ*. Srednje mesto je v komentarju k ps. XXX 19 (Jagićeva izdaja str. 138). Po Miklošiču o. c. str. 90 se *svežamъ* nahaja tudi v Pogodinskem psalterju in v Grigorovičevem parimejniku. Prim. še Supr. 12.29 in 158—9 *privezate*.

osežate. Luc. XXIV 39 *ψηλαφήσατε*. Ass. 28a, Mar., Trn. -a-, Dobr. 120a 17, Dobréjš., Put. -è-, Ostr., Vrač., Jo.-Al., Mir., Nik. -i-. V Zogr., Sav. manjka. Poleg tega se bere v istem citatu iz evangelija v katehezah Cirila Jeruzalemskega

osežete (Opisanije slavjanskih rukopisej Moskovskoj Sinodalnoj biblioteki II 2, str. 46, l. 111 b). Prevod je verjetno od Konstantina bolgarskega (A. Vaillant, La traduction vieux-slave des catéchèses de Cyrille de Jérusalem. Byzantino-slavica IV 253, 286—7) in prvotno napisan z glagolico, kakor kaže še navedeni ruskocerkvenoslovanski rokopis XII.—XIII. stol.

plačate se. Luc. VIII 52 *πλαίετε* je mesto v evangelistarju. Sav. -a-, Boj. 84a -e- poleg -i- (Kuljbakin, Izvestija petrograjske akademije znanosti IV 859), Dobrejš. -e-, sicer -i- Ass., Zogr., Mar., Ostr., Vrač., Mir., Nik. V Put. je ruska oblika plačte. V polnem evangeliju je še Luc. XXIII 28 bis Dobrejš. -e- sicer v drugih tekstih -i- Zogr., Mar., Jo.-Al., Nik., tudi Mir. V Put. je kakor gori *plačte*. S prefiksom *въs-* prim. tudi v psalterju ps. XCIV 6 *κλαύσωμεν* Sin. *въsplačimъ sę* in enako Bol., Pog.

2. V Sin. psalterju je oblika z -e- poleg že omenjenega LXVIII 33, CIV 4 bis *въzištete*, XLVI 2 *въsplestete*, II 10 *na-kažete sę*, Bol., Pog. komentar *svęžamъ* še CXXXIII 2 *ἐπαύετε* Sin. *въzdeždete*, enako Pog., Buk., -e-, Bol. -a-, Sof. -i-. Nasprotno beremo obliko z -i- poleg že omenjenega LXXIV 6 *glagolite*, XCIV 6 *въsplačimъ sę* še LXXIV 6 Sin., Bol. *въzdvižite*, Pog., Buk. -a-.

3. V glagolskem Sinajskem evhologiju je le -i-: 97b 15—16 *pojašite*, 85 b 23 *prepojašimъ*.

4. V Supraseljskem kodeksu so oblike z *é-a* poleg že omenjenih 46.2 *glagol'ate*, toda 70.10 -i-, 151.20 *въzištate*, 507.24—25 *otъmeštate se*, 24.15 *pomeštate*, 69.21—22 *poka-zate*, toda 496. 25—26 -i-, 476.1 *ukažita*, 12. 29 in 158—9 *privęzate* še 341. 21—22 *postel'amъ*, 319. 25 *prosypl'émъ*, kar je jedina oblika z *é* v Supr. (v homiliji Ioana Hrizostoma na Cvetno nedeljo, toda v drugem prevodu nego je v začetku Glagolita Clozianus), 447. 21—22 *priobręštamъ*, 341.8, 11 *sъręštamъ*, 255.6 *postraždamъ*, 430.37 *alčamy*. K *prosypl'émъ* prim. Dan. IV 11 *rasypl'ete* v Genadijevi bibliji XV. stol. (F. Busslajev, Istoričeskaja hristomatija str. 182, Moskva 1861), k *sъręštamъ* pa v prevodu besed Gregorija Nazianskega *sъręštete* (Miklošič o. c. str. 91) in v srbskem sinaksarju iz l. 1330 *usręštamъ* (Lamanskij o. c. str. 26).

b) cerkvenoslovanski spomeniki brez ustrežajočega starocerkvenoslovanskega teksta. Ti so seveda tudi v tem pravcu še v malem obsegu preiskani (prim. zlasti 2—3).

1. V apostolu je poleg že omenjenega Slępč. *ištate*, Ohr. *въspleštajte* še Jac. III 14 *ψευδεσθε* v Kristinopoljskem rokopisu *lžete* (po izdaji E. Kažužniackega, Dunaj 1896), enako Slępč. -e-, Strum. -a- (Miklošič o. c. str. 90, 91), Šišat. -i- (po izdaji F. Miklošiča, Dunaj 1853). V Ohr. to manjka. Pač

pa je Coloss. III 9 tudi Ohr., Šišat. *-i*, Kristinop. pa kakor na prvem mestu *-è*. Prim. še v zborniku Svjatoslava iz l. 1076 *-è* (I. Sreznevskij, Materialy k staroruskemu slovarju II 60).

2. Iz prevoda starega zakona je bilo že omenjeno iz Genadijeve biblije XV. stol. Dan. IV 11 *rasypl'ète*, iz rokopisa starega zakona iz l. 1537 *ištate* in iz Grigovičevega parimejnika *svěžamъ*.

3. Iz patristike je bilo največ omenjeno iz prevoda besed Gregorija Nazianskega *podъjempl'emъ, glagolète, zakolémъ, vъsplestete, sъręštete*, iz Mihanovičevega homilarija in Zlatousta iz l. 1574 *vъspleštajte*, v prvem tudi *ukažita*, iz sinaksarja iz l. 1330 *ištate, usręštamъ*, iz Skitskega paterika iz l. 1570 *ištate*, iz razlag k nedeljskim evangelijem Konstantina prezbitera bolgarskega *ištete* in istega prevoda katehez Cirila Jeruzalemskega *osęžete*, iz Sbornika Svjatoslava iz l. 1076 *lъžete*.

II. Imperativ plur. z glagolskim *-è*, *cirilskim -ja* pri korenskih glagolih na vokal.

a) v starocerkvenoslovanskih spomenikih: 1. v evangeliju **ubiemъ**. Ta imperativna oblika se v evangeliju trikrat ponavlja v priliki (priči) o hudobnih vinogradnikih Mat. XXI 38, Mark. XII 7 in Luc. XX 40 *δευτε αποκτεινωμεν αυτον*. Le prvo mesto je v evangelistarju. Ass. 46 d *pridete ubiemo i*, Zogr. *ubiemъ*, Mar. ob koncu vrste nejasno *ubi/mъ*, Sav. *pridete da ubiémъ sego* in enako (le brez *da* in z *i*) Vrač., Mir. *ubiemъ*, toda Dobr. *ubiemy i*, Dobrějš., Trn., Io.-Al. *ubijamъ (-ъ)*, Ostr. *ubijamъ*, Put. *ubiimy i*, Nik. *ubiimъ i*. Na drugih dveh mestih v polnih evangelijih ima tudi Mar. *ubiémъ* kakor Zogr. (tu le *-è-* na tretjem mestu), sicer Dobr. *-iè-*, Trn., Io.-Al. *-ija-*, Dobrějš. *-ie-*, Nik. *-i-* in *-ie-*. Na zadnje *-ije-* je popravil Srb tudi v Io.-Al. na prvih dveh mestih, Prim. doli *bijate* v Supr. i. pod.

pijate. Mat. XXVI 27 *πιτετε*. Sav. *pijate*. V vseh drugih evangelijih, glagolskih Ass. 89 b, Mar., Zogr., in cerkvenoslovanskih (Ostr., Put., Dobrějš., Io.-Al., Mir., Nik.), pa tudi Supr. 506. 25 in Euch. 46 b 14—15 je *pijite*. Pri tem je omeniti, da pozna Sav. sploh le oblike z *'è-a*. Obliko *pijate* navaja Miklošič o. c. str. 90 tudi iz rokopisa prorokov XV. stol. A. Vostokova (Učenyja zapiski petrograjske akademije znanosti II 2, str. 26). Prim. tudi Ier. XXXV 6 v rokopisu Genadijeve biblije *piate* (Opisanije rokopisov moskovske Sinodalne biblioteke I 93). Obliko 1. os. plur. *pijamъ* navaja Miklošič 1. c. iz rokopisa prorokov XV. stol. in iz bliže nedoločljivega zbornika Sevastjanova (opis rokopisov P. I. Sevastjanova po A. E. Viktorovu, Moskva 1881, mi ni dostopen). Posebne omembe

vredno pa je, da beremo obliko *napijamъ* tudi v razlagah k nedeljskim evangelijem Konstantina prezbitera bolgarskega (Opisanije rokopisov moskovske Sinodalne biblioteke II 2, str. 429).

(počijate). Mesto Mark. VI 31 *ἀναπαύσασθε* se nahaja le v polnih evangelijih, oblika *-ija-* pa le v srednjebolgarskem Trn. ev., sicer v drugih *-ii-* (*-iji-*) Zogr., Mar., Dobrejš., Io.-Al., Nik.

pokryete. Luk. XXIII 30 *καλύψατε* Zogr. *-ye-*, Dobrejš. *-yja-*, sicer v drugih *-yi-* (*-yji-*) Mar., Io.-Al., tudi Mir. (Nik. *-i-*). Prim. v rokopisu prevoda prorokov XV. stol. in v zborniku Sevastjanova (glej pod pijate) *skryjate se, omyjate se* (Miklošič o. c. str. 90) in isto Is. II 10, I 1 b v Genadijevi bibliji (Opisanije rokopisov moskovske Sinodalne biblioteke I 89 proti *otъmyjimъ se* v Zlatostruju XII. stol. (Miklošič l. c.). Poleg Is. I 16 *omyjate se* stoji 17 *rasudete* in 10 *vęnem'ete*.

2. V Supraseljskem kodeksu beremo v mučenju sv. Kondrata 103. 3, 113. 13, 14 (bis), enako pa tudi v staroruskem žitiju sv. Kondrata iz XI. stol. *bijate* (Izvēstija petrograjske akademije znanosti in umetnosti X 482, 1861—3), v Supr. 156. 17 še v mučenju sv. Aleksandra. Prim. poleg tega *bjate* v rokopisu prorokov XV. stol. (Miklošič l. c.), *bijate se* v rokopisu prorokov XV. stol. A. Vostokova (Učenyje zapiski petrograjske akademije znanosti in umetnosti II 2, str. 26) ter Dan. IV 11 v Genadijevi bibliji *obijate* (Opisanije rokopisov Sinodalne biblioteke I 109). Zadnje mesto se po F. Buslajeva Istoričeskaja hristomatija str. 181 v zanimivi zvezi drugih imperativnih oblik glasi: *posēcete dubъ, i obijate vęja jeho, i rasypl'ete plodъ jeho*. V starem zakonu iz l. 1537 stoji *izbiate* (Učenyja zapiski l. c. str. 22). Miklošič l. c. beleži še *biimъ* v Zlatostruju XII. stol.

Supr. 319. 29 se nahaja v že omenjeni homiliji na Cvetno nedeljo (glej gori pod I 4 *prosypl'emъ*) *vъrijamъ*, toda poleg 327. 11 *vъzъriimъ* v isti homiliji in v slični zvezi: 319. 29 *blagoslovešent, gredyi vъ ime gospodъne, ne pręstajošte vъrijamъ; 327. 11 vъzъriimъ bespręstani; blagoslovъjenъ gredyi vъ ime gospodъne*. Zadnje *-ii-* je še v stari homiliji za veliko noč 479. 14, pač pa je v rokopisu prorokov XV. stol. *vъzъrijate* (Miklošič l. c.).

V razmerju k *vspojate* v rokopisu prorokov XV. stol. je treba omeniti stalno Supr. 331. 22 *pojimъ*, 326. 19 *vъspojimъ*, 418. 19 *sъpojite* in enako tudi Glag. Cloz. I 347,359 *pojite* ter v Sinajskem psalterju i. dr. *pojite* (14 krat), *vъspojite* (7 krat), *sъpojite* (ps. CXXXVI 3).

V zvezi s sprednjim ni odveč navesti še Supr. 423.29 *sъlęimъ se* (glagol V 4) poleg ps. LXI 9 Bol., Pog., Buk. *izlęite*, Sin., Sof. *izliite*.

b) cerkvenoslovanski spomeniki brez ustrezajočega staro-cerkvenoslovanskega teksta.

Od njih je omeniti predvsem razne ruske prepise komentiranega prevoda prorokov XV. stol., ki imajo svoj vir v neohranjenem staroruskem prepisu iz l. 1047 novgorodskega popa Upirja Lihega »is kvrilovice« vzhodnobolgarskega originala (Opisanije rokopisov moskovske Sinodalne biblioteke I 87,112). V njih beremo že gori navedene oblike *bijate, obijate, pijamъ, pijate, vъzъrijate, vspojate, sъkryjate se, omyjate se*. Pri tem je zadnje poleg imperativne oblike *rasudete*, a *obijate* med *posecete* in *rasyp'ete*. Da je bil original Upirja Lihega vzhodnobolgarski kažejo mnoge črte jezika prevoda, kakor oblike substantiva gen. plur. *delestъ*, dat. *delesemъ*, v zvezi z drugim pri adjektivu končaj *-iste* za starejše *-iscе* in aorist na *-ohъ*, praepos. *děl'a*, izrazi *strana eđvoс*, *otajъ* i. dr. (Opisanije l. c. I 89 sl.; prim. tudi Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, druga izdaja str. 425 sl. in tam navedene študije o tekstu prorokov I. E. Evsejeva).

Iz drugih cerkvenoslovanskih spomenikov je zlasti zanimiv prepis razlag k' nedeljskim evangelijem Konstantina prezbitera bolgarskega, kjer nahajamo imperativa *napijamъ* in *istete*, poleg tega še v istega prevodu katehez Cirila Jeruzalemskega *osežete*. Ali je še kaj drugega, se ne da dognati. Z ozirom na objavljene odlomke pa je mogoče sklepati na bistveno arhaičnost njegovega jezika (Opisanije l. c. 429, 430 sl. i. dr.). Zato bi se bile mogle omenjene oblike pojaviti v tekstu šele ob prepisih.

Pretres oblik pod I. — § 1. Oblike imperativa z 'e-a so bile dialektično omejene na starocerkvenoslovanske, starovzhodnobolgarske in t. zv. srednjobolgarske spomenike ter izključujejo srbsko ozemlje. Io.-Al. *istate* je Srb na dveh mestih popravil v *-i-*; Mir., Nik. imata vseskozi *istite*. Vrač. *vъmeštete* z e za e, (Put. z vzh.-bolg. -e-), Trn., Io.-Al. -a- je Mir. *vъmeštite*, Nik. *vъmečite*, podobno Trn. *meštēmъ*, Dobřejš., Io.-Al. -a- v Nik. *mečimъ*. Slepč. *lъžete* (enako Kristinop.), Strum. -a- je Nik. *-i-*. Posamezne oblike z 'e-a(aj) v srbskocerkvenoslovanskih spomenikih imajo seveda svoj izvor v prepisih iz srednjobolgarskih ali tudi starejših predlog. Z druge strani prim. tudi v slovenskih Brižinskih spomenikih I *glagol'ite*.

§ 2. Oblike z 'e-a so bile na nekih mestih, kakor kaže soglasnost starocerkvenoslovanskih evangelijev že v originalu prevoda, torej v prvotnem tipu starocerkvenoslovanskega jezika: Ass., Zogr., Mar., Sav. Luc. XVII 3, XXI 34 *vъneml'ete*, Mat. VI 33, VII 7 *istete* (na prvem mestu Sav. manjka), Mat. XIII 30 *sъvеžate* (Und. -e-, Sav. manjka), najbrž tudi Luc. XXIV 39 *osežete* (Zogr., Sav. manjka).

§ 3. V originalu prevoda evangelija, to je v prvotnem tipu starocerkvenoslovanskega jezika, so bile pri isti kategoriji glagolov s sedanjiško osnovo *ie* po konzonantih dublete, dvojne oblike imperativa z *'i* in *'è-a*: Luc. VIII 52 Ass., Zogr., Mar. *plačite se*, Sav. *-a*, Luc. XXIII 28 Zogr., Mar. *-i-* (v evangelistarju ni); Io. VI 43 Ass., Zogr., Mar. *рърѣшите* (Sav. manjka); Mat. XXII 19, Luc. XVII 14 Ass., Zogr., Mar. *pokažite*, Sav. *è-a*; Luc. XVII 10 Ass., Zogr., Mar. *glagol'ite*, Sav. *-è-*, pri istem glagolu še Luc. X 9 Zogr., Mar. *-i-* (v evangelistarju ni), Mat. VI 7 Ass. *-i-*, Zogr., Sav. *-è-*, Luc. X 5, XI 2 Zogr. *-i-* (v evangelistarju ni, Mar. nejasno abreviaturno *glte*); Luc. XV 23 Ass., Mar. *zakol'ite*, Zogr., Sav. *-è-*; Io. XIV 11 Ass., Zogr. *jeml'ete* poleg za isto mesto Ass. *-i-*.

§ 4. Oblike z *'è-a* se proti oblikam z *'i-* izpričujejo kot poznejše. Pri tem je treba pomniti, da je, kakor znano, Mar. v morfološkem oziru bolj arhaičen nego Zogr., da predstavlja Sav. mlajše stanje nego glagolski evangeliji. Za cerkvenoslovanske tekste (Ostr., Put. in srednjebolgarske) je to samo po sebi umevno. Prim. Io. VI 43 Ass., Zogr., Mar., *рърѣшите* proti *-e-* Ostr., Put. Dobréjš.; Luc. VIII 52 Ass., Zogr., Mar., Ostr., Vrač. *plačite se* proti Sav. *-a-*, Dobréjš. *-è-*, Boj. *-è-* poleg *-i-* (cf. ps. XCIV 6 Sin. i. dr. *въсплачѣмъ се*); Mat. XXII 19, Luc. XVII 14 Ass., Zogr. Mar., Vrač., Trn. (Mat.) *pokažite* proti *è-a* Sav., *-è-* Ostr., Put., *-a-* Trn. (Luc.); Luc. XX 24 ima tudi že glagolski polni evangelij Mar., Zogr. *-è-*; Luk. XV 23 Ass., Mar. *zakol'ite* proti Zogr., Sav., Ostr., Put., Vrač., Dobréjš., Trn. *-è-*, s čimer se strinja Greg. Naz. *zakol'émъ*; Luc. XVII 10 Ass., Zogr., Mar. *glagol'ite* proti *-e-* Sav., Ostr., Vrač., Dobréjš., Trn. poleg Mat. VI 7 Ass. *-i-* proti Zogr., Sav. *-è-* (Mar. nejasno), toda Luc. XI 2 pred očenašem Zogr. *-i-*, s čimer je primerjati še ps. LXXIV 6 Sin. i. dr. *-i-* proti Greg. Naz. *-è-*; Jo. XIX 24 Trn. *meštémъ*, Dobréjš., Jo.-Al. *-a-* proti Zogr., Mar. *metémъ* in podobno Luc. V 4 Vrač. *въmeštete* z *e* za *e*, Put. *umeštete*, Trn., Jo.-Al. *въmeštate* proti Zogr., Mar., Ostr. *въmetete* (Ass. sekundarno *въmetite*); Luc. IX 3 Mar., Trn., Jo.-Al. *въzeml'ete* proti *въzymete* v drugih evangelijih, Greg. Naz. *podъjeml'émъ*. V psalterju prim. poleg že omenjenega *glagol'ite* in *въсплачѣмъ се* zlasti še LXXIV 6 Sin., Bol. *въzdvižite* proti Pog., Buk. *-a-*.

§ 5. Prvotne, praslovanske oblike imperativa z *-i-*, nastale iz indoevropskega optativa (*oi* > *e*, po palatalih *i*) so v starocerkvenoslovanskih spomenikih še jasno ohranjene, ako ni bil formant naglašen, torej pri rastoči intonaciji na korenu, ki obdrži besedni naglas. Prim. Luc. VIII 52 Ass., Zogr., Mar., Ostr., Vrač. *plačite*, enako v polnem evangeliju Luc. XXIII 28 Zogr., Mar., ps. XCIV 6 Sin., Bol., Pog. *въсплачѣмъ се* s srb.-hrv.

plākati — *plāčem*, rus. *plakat'* — *plaču*, češ. *plāču*; ps. LXXIV 6 Sin., Bol. *въздвѣжите*, srb.-hrv. *dizati* — *džem*, rus. *dvigat'* — *dvizu*. Po §§ 3—4 sledi, da je Ass., Mar., ps. Sin. i. dr. *glagol'ite* (tudi za Zogr. se more isto sklepati) smatrati za starejše. To bi pričalo za nenaglašenost formanta, kakor je res tudi v ruskocerkvenoslovanski tradiciji Mat. VI 7 i. dr. *glagol'ite*, izvedeno kot denominativ iz subst. rus.-cerkvslov. Mat. V 11 i. dr. *glagol'ь* in ne morda kot primaren glagol iz redupliciranega korena **golgol-*. K temu prim. rus.-cerkvslov. Mark. I 6 *pojas'ь*, Jo. XXI 18 *pojasalsja*, rus. *opojasat'* — *opojasu*, stercerkslov. Sin. euch. 97b 15—16 *pojašite*, 85b 23 *prepojašim'ь*. Denominativna tvorba je tudi Jo. VI 43 Ass., Zogr., Mar. *рърѣшите* od Jo. VII 12 *рърѣт'ь*. Ni izključeno, da tudi tu ni bilo naglasa na formantu vkljub sedanjemu rus.-cerkvslov. subst. *ropot'ь*, rus. *ropot*, in verb. *ropat'i* — *ropšite*, rus. *ropat' — ropšču*; kajti denominativa praviloma ohranjajo naglas izvorne besede. Rusko naglaševanje more biti povzročeno po analogiji (šč sedanjiške osnove je seveda cerkvenoslovansko).

Prvi val stare, morda v početkih že v prvo polovico IX. stol. segajoče analogije je zajel primere z naglasom na imperativnem formantu, torej s padajočo intonacijo na korenu, s katerega je prešel besedni naglas na rastoče intoniran formant. Razmerje imperativnega formanta é poleg sedanjiškoosnovnega e po srednjepalatalnih konzontanjih je povleklo za seboj tudi primere s sedanjiškoosnovnim e po palatalnih konzontanjih, to je že po konzontanjih, ki so dali z *i* slovanskopalatalne konzontančne produkte. Starocerkvenoslovansko jakavsko narčje s širokim izgovorom praslovanskega é (jata), na kar kaže enotni grafični izraz za etimološki é (jat) in *ia*, oziroma tudi *a* po palatalnih konzontanjih ter oblika znaka za *jat*, glagolskega in cirilskega, z vključenim glagolskim *a*, se temu ni upiralo. Prim. že praslovanski prehod ievr. *e* po velarih v *a* po šumevcih, produktih prve palatalizacije. Tako je po 2. os. plur. praes. *nesete* : imper. *nesete* z naglasom na é dalo tudi *въneml'ete* : *въneml'ite* > *въneml'ete* z naglasom na *i-è*. Primeri imperativa *é-a* po palatalnih konzontanjih v glagolskih spomenikih, evangeliju in psalterju, so vseskozi le od glagolov s padajočo intoniranim korenem, kakor *em-*, *isk-*, *kaz-*, *kol-*, *plesk-*, *seġ-*, *vęz-*, v psalterju še reduplicirano *ded-*. Pri vseh teh je v konjugaciji prehajal besedni naglas na rastoče intonirane formante, kakor infinitivno obrazilo *-a-*, končaj 1. osebe prezenta in imperativni formant. Za dokaz zadošča navedba ruskega naglaševanja s še ohranjenim starim mestom naglasa: *vnimāt'* — *vneml'ü* — *vneml'í*, *iskāt'* — *iščü* — *iščí*, *kazāt'* — *kažü* — *kaží*, *pleskāt'* — *pleščü* — *pleščí*, *osjazāt'* — rus.-cerkvslov. Luc. XXIV 39 *osjažite*, *vjazāt'* — *vjažü* — *vjaží*; korenski glagol *kolót'* ima 1. os. praes. *kol'ü* — imper. *kol'í*; k redupliciranemu

korenu *ded-* prim. rus.-cerkvslov. ps. CXXXIII 2 imper. *voz-děžite* (z *é* po *dě-ti*).

Stanje, kakor ga kažejo glagolski spomeniki, se je razvilo v maloruščini, le da se je imperativni formant *é* razširil tudi na sedanjiško osnovo *-i-*, toda razmerje po naglasu je ostalo isto: imper. plur. V 2 *plačmo* — *plačte* (prim. rus. *plač' — plač'te*, Put. *plačbte*): *pišim* — *pišit'* (iz *pišemъ — pišete*), IV *laz'mo* — *laz'te*: *sad'im* — *sad'it'* (iz *sademъ — sadete*) i. pod. Bolgarščina je šla korak dalje, ki pa s svojo značilnostjo baš potrjuje orisani razvoj analogije, ki se je pričel že v starocerkvenoslovanski dobi. V bolgarščini, ki ima dandanes v pluralu le 2. osebo, se je z ene strani imperativni formant *e* raztegnil na vse tematične glagole (neke redke izjeme ne prihajajo v poštev), z druge strani pa je značilna črta tega bolgarskega imperativnega formanta *e* njegova naglašenost (prim. L. Beaulieux-St. Mladenov, Grammaire de la langue bulgare, Paris 1933, p. 193), to se pravi, ko se je *é* še dalje širilo k osnovam na *ie* z nenaglašenim imperativnim *i* in k osnovam na *i*, je bilo bistveno za izhodišče razširjenja analogije naglašenost imperativnega formanta *é*. Prim. v sedanji bolgarščini 2. oseba plur. imper. *plačete*, *dignete*, *misléte*, rus. *plač'te*, *dvin'te*, *mýslite*, srb.-hrv. *plačite*, *dignite*, *míslite* i. pod. Mogoče, da je izjemno *vlez* — *vlézte* (rus. *vlez'* — *vlez'te*) še ostanek prvotnega akcentnega stanja. Le za razširjenje analognega imperativnega formanta *é* tudi pri osnovah na *i*, n. pr. *kr'teme*) je možno končno navesti še češčino, kjer nahajamo že v staročeških jezikovnih spomenikih *plačiem*, *žbrziéte* i. pod. (J. Gebauer, Historická mluvnice, III 2, str. 349, o imperativu v slovanskih jezikih sploh R. Nahtigal, Slovanski jeziki I 296 sl.).

§ 6. V samem tekstu starocerkvenoslovanskega evangelija se vidi zveza oblik *-é-* mehkih osnov z *-é-* trdih: Jo. X 37—38 Zogr., Mar. *jeml'ète* . . . *iméte*, Ass. le *iméte*; Jo. XIV 11 Zogr. *iméte* . . . *jeml'ète* in tudi Ass. je v istem citatu 29c *iméte*, 93b pa *jeml'ète*, Sav. *jeml'ète* . . . *iméte*; Sav. Luc. XVII 3 *vъneml'ète* poleg XXI 34 in pred XXI 12 *vъneméte* brez epentetičnega *l* pač po analogiji po *iméte* (glej tam); Luc. IX 3 Mar. *vъzeml'ète* poleg *vъzъméte* v drugih evangelijih; Jo. XIX 24 Zogr., Mar. *metemъ*, *vъmetéte* proti *meštémъ*, *vъmeštéte*, *-a-* v srednjobolgarskih evangelijih.

§ 7. Tudi grafična stran, označba imperativnega formanta *-é-* po mehkih konzontanah v glagolskih spomenikih govori za to, da to *é* ni istovetno z označbo etimološkega *a* po mehkih konzontanah v istih spomenikih. Po *l'* se piše le *é*, po šumevcih v psalterju le *é*, v evangelijih *ištéte* Ass., Mar. in 3krat Zogr. proti 2krat *-a-*, *pokažéte* Zogr., Mar., sicer *sъvęžate* Ass., Zogr., Mar., *osęžate* Ass., Mar., *vъsplešate* Ass. V Zogr. se

piše za etimološko *a* le 1krat česъ (N. Wijk, Geschichte der altkirchenslavischen Sprache str. 217). Od Wijka še navedena primera 1krat *hoždeāše* in Zogr. b *mъnožeīša* ne prihajata posebno v poštev. Še Ostr. ima *ě* po *št* in *ž* devetkrat le v imperativni obliki (Wijk l. c.). Sicer pa se je pisava širokega *e* po šumevcih prilagodila običajnemu načinu pisanja po teh konzontanjih, ki so kmalu več ali manj (tudi dialektično različno) otrdeli. V srednjobolgarskih spomenikih nekako narašča pisava z *a*. Prim. v Grigorovičevem parimejniku XII.—XIII. stol. *ljapotъ, svjatъ* z ligaturnim *ja* za *lepoto, svetъ* i. pod. (Brandt izdaja str. 1.)

§ 8. Pojav razširitve procesa analogije pri imperativu je opaziti v starocerkvenoslovanskih spomenikih jasno šele v cirilskih, vezanih z vzhodnim Bolgarskim, kakor Sav. (krajnji severovzhod) in Supr. V Sav. imamo že vseskozi le *'e—a*, torej tudi že *plačate* in *glagol'ete* pri prvotno nenaglašenem formantu, pri razširitvi analogije pa verjetno že naglašenem. Enako so v Supr. poleg primerov s prvotno naglašenim formantom *vъzīstate, pokažate, oтъmešate, pomešate* (o njih glej § 5), *postel'amъ* (rus. imper. *postel'ite*), *postraždamъ* (rus.-cerkvslov. Luc. XVI 24 praes. *straždu*), *privęžate* (glej § 5) tudi primeri s prvotnim naglasom na korenu *alcamy* (rus. praes. *alču*), *priobreštamy, sьręštamъ* (rus.-cerkvslov. Luc. XIV 31 infin. *sresti*, srb.-hrv. *sresti*, a prim. tudi druga praesentia z nazalnim infiksom rus. *s'adu, l'agu*, 2. os. plur. imper. *s'ad'te, l'agte*, srb.-hrv. praes. *sedem, ležem*, imper. *sedi, lezi*), *prosypl'emъ* (rus. infin. *sypat'*, srb.-hrv. *sipati*). V glagolskih spomenikih bi mogel biti sled razširitve analogije le v morfološko že mlajšem (aor. *-ohъ* i. dr.) Zogr. Mat. VI 7 *glagol'ete* (glej gori § 5) proti Ass., Mar. splošno, pa tudi Zogr. sicer (prim. zlasti mesto pred očenašem Luc. XI 2) *-i-*. Verjetno je, da se je analogija v imperativu pričela pri pogosto rabljenih in s perfektivnimi v zvezi se nahajajočih glagolih, kakor imper. perf. *imete* — imperf. *jeml'ite* > *jeml'ete*, *vъnъmete* — *vъneml'ite* > *vъneml'ete*, in nadaljevala počenshi s takimi, kakor *glagol'ite* > *glagol'ete*.

Tretji val analogije se je končno razširil še k sedanjškim osnovam na *-i-*, toda še le v srednjobolgarskih spomenikih, n. pr. v Bojanskem evangeliju XII.—XIII. stol. *razdrešete*, v apostolu iz Strumice XII.—XIII. stol. *vъzvratete se* (Archiv für slavische Philologie X 130), v Trojanski priči XIV. stol. *prisodete* (izdaja Miklošičeva, Starine Jugoslovanske akademije III 182) i. pod. Ako je po podatkih pri P. A. Lavrovu (Obzor zvukovyh i formalnyh osobennostej bolgarskago jazyka str. 207 sl., Moskva 1893) ali St. Mladenovu (Geschichte der bulgarischen Sprache str. 263, Berlin-Leipzig 1929), ne glede na to, da ni še vse preiskano, tega razmeroma malo, se ne

sme podcenjevati močni vpliv tradicije cerkvenoslovanskega jezika, ki je zadrževal vstop novih oblik v cerkveni jezik. To velja gotovo tudi v dobri meri za starejše spomenike. Z zadnjim tretjim valom analogije se je ustanovilo sedanje stanje tvorbe imperativa v bolgarskem jeziku (glej § 5). Isto je mogel V. Oblak (Macedonische Studien str. 112 sl., Sitzungsberichte dunajske akademije znanosti knj. 134, 1896) dognati za vas Suho v sredi med Solunom in Sérom (Seresom), kjer so črte starocerkvenoslovanskega jezika, kakor jakavski izgovor jata brez ozira na sledeči zlog, na katerega je vezan v vzhodni bolgarščini. Prim. imper. *kažate, kup^aatъ, turn^aate, ven^atъ* i. pod. (Oblak o. c. str. 113).

Ako Oblak trdi, da v srednjobolgarskih spomenikih ni opaziti razširitve oblik in da so te tam celó arhaizmi, ne odgovarja resnici, pa je Oblak mogel to trditi le, ker mu še ni bilo znano, oziroma na razpolago gradivo, ki ga imamo dandanes. Ni ga tudi pretresel.

Pretres oblik pod II. — Med oblikami imperativa z *-ja-* od korenskih glagolov na vokal (I 7 po razdelitvi po infinitivu) in oblikami z *-e-* (*-a-*) od glagolov sedanjiško osnovo *ie* po konzontanah ni popolnega paralelizma. V glagolskih spomenikih nahajamo sploh samo dva primera Mat. XXI 38 Ass., Zogr. *ubiemъ* (Mar. nejasno, Sav. praes. *da ubiemъ*) in enako Mark. XII 7, Luk. XX 40 Zogr., Mar. ter Luk. XXIII 30 Zogr. *pokryete*. Prvi primer je na vseh treh mestih v isti priliki (priči), poleg drugega ima Mar. *-yi-*. Čim mlajši pa so spomeniki, tem več je oblik z *-ja-*. Tako je v Sav. Mat. XXVI 27 *pijate* proti *-ii-* v vseh drugih, Supr. *bijate, vъprijamъ* poleg *-ii-* v isti in še drugi homiliji, Trn. Mark. VI 31 *počijate* proti *-ii-* v drugih, *vspojate* v ruskih prepisih XV. stol. prvotno vzhodnobolgarskega komentiranega in glagolski napisanega prevoda prorokov proti *-ii-* v tem in podobnih glagolih v Sin. ps., Glag. Cloz. in Supr. V tekstih prorokov beremo sploh celo vrsto oblik z *-ja-*: *bijate, obijate, pijamъ, pijate, vъzъrijate, vspojate, sъkryjate se, omyjate se*. Prim. še v starem zakonu iz l. 1537 *biate* in v tekstu razlag k nedeljskim evangelijem Konstantina prezbitera bolgarskega, o katerem glej gori pod II b, *napijamъ*. Evidentno je, da imamo tudi tu, izvzemši *ubiemъ* — *pokryete* v glagolskih evangelijih, opraviti z analognimi tvorbami, katerih postanek je tako razlagati kakor gori pri glagolih pod I, vendar ni stvar povsem istovetna, kar se vidi že v tem, da se je pri glagolih s sedanjiško osnovo *ie* po vokalih v vseh slovanskih jezikih, tudi bolgarščini, prvotni imperativni formant *-i-* splošno, naj je bil v praslovanščini naglašen ali nenaglašen, reduciral, tako da je ostal le diftongični *i*, ki je dal z glagolskim vokalom nove diftonge. Analogne tvorbe so morale tedaj nastati pred redukcijo *-i-*. Njih zvezo s starimi oblikami z *-e-*

lepo predstavlja mesto v prorokih v Genadijevi bibliji Dan. IV 11 *posēcete dubъ, i obijate* (v nekdanji glagolski grafiki *obiēte*) *vēja* (za *vějē*) *jego i rasypl'ēte* (iz *-i-*) *plodъ jeho*. Omejene pa so kakor one pod I na le bolgarsko ozemlje. Prim. srb.-cerkv.-slov. Nik. *ubiimъ* in od Srba popravljeni dve mesti Io.-Al. *ubijamъ* v *-ije-* (Archiv für slavische Philologie VII 211). Tudi proti Ostr. *ubijamъ*, kar je seveda iz vzhodnobolgarske predloge, ima Put. že *ubiimy*.

Glavno vprašanje je, ali velja pod I jasno razvidno akcentno razmerje. Ž njim se strinja, da ni nikjer nobenih oblik od izvedenih, denominativnih in deverbativnih glagolov, pri katerih je bil imperativni formant splošno zbog rastoče intonacije korenskega vokala (n. pr. rus. *dělat'* iz *dělo*, srb.-hrv. *djelo*) ali pa infinitivnega obrazila *-ē-*, *-a-* nenaglašen: n. pr. III 1 Supr. 107. 30 *razumēite* (rus. *razumějite*), V 1 Io. VI 27 *dělaite* (rus. *dělajte*), Mat. VII 6 *po-mētaite* (rus. *pometajte*), Sav. *po-lagaite* (rus. *polagajte*), VI Sin. ps. XCIV 1, CXVII 24 *vъzdra-duimъ sę*, Supr. 479. 6 *raduite sę* (rus. *rádujtes'*), Supr. 479. 9 *prazdnъstvumъ* (rus. *prazdnujte*) itd. Od korenskih glagolov so mlajše oblike kakor *pijate*, *vspojate* takisto v skladu z akcentološkim pravilom: prim. rus. praeter. fem. *pilā*, praes. *poju*. More se v tem oziru opozoriti tudi na starocerkvenoslovanske konjugacijske posebnosti, kakor 2., 3. os. sing. aor. *pitъ, pētъ* proti *ubi* (Sin. ps. LXXVII 31, CIV 36) ali part. praet. pass. *pētъ* proti *ubъjenъ, sъkrъvenъ* (o oblikah glej Leskien, Handbuch, šesta izdaja str. 154 sl.; Wijk, Geschichte str. 222, 241, 231 sl.). To pa poraja težave, ker pri *biti* je bila na korenu rastoča intonacija (rus. praeter. fem. *bīla* proti *pīlā*), a to je ravno najstarejši primer iz evangelija. Poznejše, celo Zogr. *pokryēte* (prim. podobne oblike v tekstu prorokov), bi se moglo pojasniti z drugim valom analogije kakor gori Zogr. *glagol'ēte* ali Sav. *plačate*, nedopustno pa se zdi je to pri Ass., Mar., Zogr. *ubiēmъ*, posebno še, ko se je tudi pri padajoči intonaciji na korenu precej držalo staro *-i-* v pravcu dispozicije k poznejšemu razvoju v diftong: prim. Sin. ps., Sof. LXI 9 *izliite* (part. praet. pass. ps. LXXVIII 10 *prolitъ*) kakor Bol., Pog., Buk. *izlēite*, Supr. *sъlēimъ se*. Zato bi bilo mogoče misliti, da stoji oblika *ubiēmъ*, to je *ubijamъ* glagolskih spomenikov, zase in da jo je treba smatrati kot posamezen preostanek indoevropskega konjunktiva, kakor je n. pr. tak posamezen preostanek 3. os. množ. konjunktiva *bodo*, kondicional *bimъ-bo*, 1. os. edn. optativa *bodēmъ* in Sin. ps., Bol., Pog. *otъpadēmъ* ali particip sigmatičnega futura Greg. Naz. i. dr. *byšęšt*. Razlika v obravnavanju konjugacije verbalnih korenov *bi-*: *pi-* z ene strani, veza analogne oblike imperativa pod I in zvečine, kolikor je je, tudi pod II z izhodiščem naglašenosti imperativnega formanta, torej padajočo intonacijo korena, z druge se

ne da utajiti. Vendar ni prezreti, da je imel dolgi *i* pred *i* (*j*) svoj poseben fonetičen razvoj, da se je skrajšal in da je v *bījo* > *bījo* prešel naglas na sledeči zlog (prim. A. Šahmatov, Očerk drevnejšago perioda istoriji ruskago jazyka. Enciklopedija slavjanskoj filologiji vyp. 11. 1, str. 22, § 37 in str. 261, § 405). Prim. tudi ruscerkvslov. *ubijennyj* in rus. imper. *bej* kakor *pej*. Zato je verjetneje iskati povod za nastanek posebne velevniške oblike v imenovanem posebnem fonetičnem razvoju korenskega samoglasnika in ne nahajati v njej gori omenjeni konjunktivni arhaizem, ki bi ustrezal lat. *moneam*, *legam*, *audiam* i. pod.

Stališče S. Kuljbakina v razlagi obravnavanih imperativnih oblik kot prvotno konjunktivnih (v razpravi str. 204 sl.), ki postavlja na prvo mesto primere iz Sav. in Ostr. in iz njih izhaja, mora biti zgrešeno, ako vemo z ene strani, da je v njih že mnogo poznejših črt in izprememb proti prvotnemu tipu jezika, z druge pa vidimo, da filološka analiza tudi v našem vprašanju očitno izpričuje starejše stanje v glagolskih spomenikih, ki ga je lahko doumeti z vidika razlage analogije v zvezi z akcentološkimi razmerami, nemogoče pa s pomočjo razlage splošnega imperativa-konjunktiva, katerega oblike bi se bile na neumljiv in samovoljen način mešale z oblikami imperativa-optativa. Vrh tega je že Brugmann, Grundriss II 1314, omenil, da ni uvideti, zakaj se ne bi bil poleg kakega konjunktiva *osežate* obdržal tudi *žžzate* enako gr. *λεγγετε*. Zakaj naj bi se bil konjunktiv omejil na le tu in tam v spomenikih rabljene primere opisanih dveh verbalnih kategorij I—II in na le bolgarsko ozemlje. A ravno na njem nahajamo jasen razvoj analogije v tvorbi imperativa, katerega začetek nam predstavljajo starocerkvenoslovanski glagolski spomeniki in katerega najznačilnejša črta je naglas, kar se je v dosedanjih poizkusih razlag s pomočjo analogije prezrlo. Ne more pa biti tudi nikakršnega dvoma, da je sedanje stanje treba vezati s preteklostjo.

Pripomba.

Zaradi popolnosti naj omenim k literaturi predmeta še A. Vaillant, L'imperativ-optativ du slave (Slavia 1930—1, IX 240—256, zlasti str. 251 sl.) s posebno nesprijemljivo razlago ter kritiko o tem R. Boškovića (Rocznik slawistyczny 1931, X 209—216), k razlagi oblike pa, da je kakor v bolgarščini podobno tudi v kajkavščini v podnarečju nastal analogičen splošen imperativ s poudarjenim *e*, n. pr. v Prigorju *bodete*, *melete*, *derete*, *gasete*... (A. M. Lukjanenko, Kajkavskoje narečije, Universitetskija Izveštija — Kijev 1905, april, str. 231) ali v Virju in v Podravini *nesete*, *dignete*, *pijete*, *trpete*, *molemo*, *falete*, *sejete*, *kupujete* itd. (Fr. Fancev, Beitrage zur serbokratischen Dialektologie. Archiv fur slavische Philologie 1907 XXIX 305 sl., 374). Prim. tudi istega Beitrage zur historischen serbokroatischen Dialektologie (ib. 1910, XXXI 367 sl., 1911, XXXII 349).

ZUSAMMENFASSUNG

Der aksl. Imperativ mit dem Formans *a* (*e*).

In der Abhandlung über den altkirchenslavischen Imperativ mit dem Formans *a* (*e*) wird zunächst die bisherige Literatur darüber, sodann das ganze dazu gehörige Material aus den altkirchenslavischen und im notwendigem Ausmasse auch kirchenslavischen Denkmälern vorgeführt und gezeigt, dass die bisherigen zwei hauptsächlichen Erklärungen, nach deren einer die Form durch Analogie nach den weichen *ie*-Praesensstämmen entstanden wäre, nach der andern aber die Fortsetzung des indogermanischen Konjunktiv wäre, nicht genügen können. Die Analyse des Materials zerfällt in zwei Teile, je nachdem das *-ie-* des Praesensstammes bei Wurzel- oder primären Verben I. an Konsonanten oder II. Vokale herantritt. Die genaue, auch nach der akzentologischen Seite hin durchgeführte Analyse der Falle beweist bis zur Evidenz, dass die Form anfanglich, insoweit es die Verba mit Konsonant vor *-ie-* betrifft, nur bei jenen aufkam, deren Wurzelvokal fallende Intonation hatte und bei denen daher das Formans des Imperativs betont war, z. B. *pokažete* nach *nesete* gegenüber *plačite*. Später griff die Analogie weiter um sich, so dass es schliesslich zu dem heute im Bulgarischen, aber auch im südostmazedonischen Dialekt wie Sucho bestehendem Zustande kam, wornach der Imperativ (die 2. Person plur.) bei allen Verben regelmässig mit dem betonten Formans *-e-* gebildet wird. Ähnliches gibt es auch im Kajkavischen. Im zweiten Teil der Analyse wird die eventuell einige Bedenken erregende Form wie *ubiemъ* näher behandelt und ihr Entstehen ebenfalls in ähnlicher Weise dargetan.